

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΓΚΕΛΤΗΣ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΝΤΑΞΗΣ, ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗΣ, ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ

**4 Δεκεμβρίου 2025 -Ημερίδα ΣΚΛΕ: Οι Προκλήσεις και
ο Ρόλος των Κοινωνικών Λειτουργών στο Σύγχρονο
Σχολείο»**

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΓΚΕΛΤΗΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ,
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΗΣ ORLANDO LGBT

Οι όροι σε «κινούμενη άμμο»

Η «συμπερίληψη», η «ένταξη» και η «διαφορετικότητα» γνώρισαν μια εκρηκτική διείσδυση όχι μόνο στον λόγο της κοινωνικής εργασίας, αλλά και στη δημόσια σφαίρα και πολιτική. Οι όροι αυτοί βολικοί μέσα στην ευρύτητα της ασάφειάς τους, άλλοτε αναδεικνύονταν ως κοινοί τόποι, άλλοτε ως «μετέωρα σημαίνοντα» που ίπτανται διασχίζοντας ένα πλήθος ετερογενών πολιτικών. Ως λογοθετικές πρακτικές, ως Λόγοι, με τη φουκωική σημασία του όρου, έχουν μικρή αναλυτική σημασία, αν δεν γενεαλογηθούν και αν δεν εξεταστούν στα εκάστοτε εντοπισμένα ιστορικά και πολιτιστικά λογοθετικά συστήματα εντός των οποίων αρθρώνονται.

Η πρόσληψη της «συμπερίληψης», της «ένταξης» και της «διαφορετικότητας» ως ουδέτερες έννοιες ενέχει σοβαρούς μεθοδολογικούς και πολιτικούς κινδύνους. Ποιος εντάσσει, από ποια θέση, με ποιες προϋποθέσεις και ποιον; Ποια υποκείμενα θεωρούνται άξια ένταξης και ποια αδύνατο να ενταχθούν; Ποιοι εξουσιαστικοί μηχανισμοί υποστηλώνουν τα επίσημα καθεστώτα ένταξης και συμπερίληψης; Ποιες νοηματοδοτήσεις φέρει η ένταξη και η συμπερίληψη για τους επαγγελματίες και ποιες για τα εξυπηρετούμενα άτομα.

Ιδιαίτερα εύγλωττη είναι η διαπίστωση της Κοζλέσκι για την ασάφεια των παραπάνω όρων: «Παρά την εντυπωσιακή ανάπτυξη του ενδιαφέροντος και του ενθουσιασμού για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση παγκόσμια, το πώς ορίζεται και εφαρμόζεται και ποιων υποκειμένων το όφελος υπηρετεί παραμένει, στην καλύτερη περίπτωση, ασαφές» (Ekins, 2017).

Πολιτικό και Κοινωνικό συμφραζόμενο

Έτσι, λοιπόν, θα ξεκινήσουμε σκιαγραφώντας το πολιτικό και κοινωνικό συμφραζόμενο μέσα στο οποίο αρθρώνονται οι λόγοι περί ένταξης και συμπερίληψης στην ελληνική εκπαίδευση του 2025. Η δεύτερη πανελλαδική έρευνα του «Σημείου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση της ακροδεξιάς¹», που κυκλοφόρησε φέτος, εντοπίζει ανησυχητικά ευρήματα για την συντηρητικοποίηση της ελληνικής κοινωνίας που συνίσταται στην ενίσχυση μισαλλόδοξων, υπερσυντηρητικών και φοβικών στάσεων.

¹ <https://simeio.org.gr/2i-panelladiki-ereyna-toy-simeioy-o-kathreftis-tis-akrodexias-gia-to-2025/>

Στο δημόσιο λόγο ένας αντιτσιγαννικός λόγος θεριεύει με τους Έλληνες και Ελληνίδες Ρομά να στερεοτυποποιούνται ως ένας εγγενώς παραβατικός πληθυσμός. Παράλληλα, οι αιτούντες ασύλου εξεικονίζονται από πολιτικές και μιντιακές δυνάμεις ως κατασπαταλητές δημοσίων πόρων που απολαμβάνουν τρυφηλά γεύματα ξενοδοχειακού επιπέδου. Οι κοινωνικές ανισότητες βαθαίνουν και σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας η Ελλάδα φιγουράρει στην τρίτη θέση σε σχέση με τους ανθρώπους που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού για το έτος 2024². Η ομοφοβική και τρανσφοβική βία πυκνώνουν και όπως αναφέρει η τρανς συγγραφέας Maud Royer (Royer, 2025) «τα τρανς άτομα καθίστανται πλέον μια πολιτική μειοψηφία που ταυτοποιείται και δέχεται κατά μέτωπον επίθεση από τις πλειοψηφικές συντηρητικές δυνάμεις». Η ειδική αγωγή και εκπαίδευση βιώνει έντονες προκλήσεις, με κενά και ελλείψεις σε εκπαιδευτικούς, λίστες αναμονής στα ΚΕΔΑΣΥ και απουσία συνεκτικής πολιτικής για την ουσιαστική συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρίες και μαθησιακές δυσκολίες. Τα θεσμικά κενά καθίστανται πιο φανερά στην περίπτωση της παιδιαψυχιατρικής και φροντίδας της ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων, όπου οι ψυχίατροι του δημοσίου συστήματος υγείας τελούν είδος υπό εξαφάνιση, ενώ απουσιάζει η ολοκληρωμένη χαρτογράφηση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων³.

Υπό το φως αυτών των παραδοχών, η συμπερίληψη τίθεται εν κινδύνω από «τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα, η οποία απειλείται με εξαφάνιση» με τα λόγια της μαύρης φεμινίστριας Φρανσουά Βερζέ. Οι κίνδυνοι αυτοί σύμφωνα με τις στοχάστριες του μαύρου φεμινισμού δεν είναι άλλοι από τις φυλετικές, έμφυλες και ταξικές διακρίσεις που εγγράφονται στο ίδιο σύστημα ιεραρχίας, αυτό που η Bell Hooks χαρακτηρίζει «white- supermacist capitalist-patriarchy (Τζανάκη & Κουρούτζας, 2024)»

Κοντολογίς, συμπερίληψη ως πλήρης και ανεμπόδιστη πρόσβαση στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή ναρκοθετείται για μεγάλα τμήματα πληθυσμού που βρίσκονται έκθετα στη φτώχεια, στη ρατσιστική βία και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Γιατί μας χρειάζεται αυτή η θεωρητική διερώτηση;

² <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250430-2>

³ https://www.snfgi.org/media/kinlq2m0/gr_camhi_report.pdf

Η συμπερίληψη δεν είναι ένα άθροισμα πρακτικών, δράσεων, ομιλιών και ημερίδων. Η συμπερίληψη δεν επιτυγχάνεται άπαξ. Η συμπερίληψη συνυφαίνεται με την καταστατική αρχή και τον υπέρτατο στόχο της κοινωνικής εργασίας, την κοινωνική δικαιοσύνη (Suppes & Wells, 2013). Οι κοινωνικές λειτουργοί καλούνται να οπλίζονται με ένα είδος «κριτικής επαγρύπνησης» σχετικά με τους όρους και τα κριτήρια της συμπερίληψης της διαφοράς. Αυτή η κριτική επαγρύπνηση είναι κεντρικός άξονας μιας ριζοσπαστικής επαναδιατύπωσης του αναλυτικού προγράμματος όπως περιγράφει η Δήμητρα Μακρυνιώτη (Μακρυνιώτη, 2025).

Οι Χατζησωτηρίου και Αγγελίδης (Χατζησωτηρίου & Αγγελίδης, 2023) αναφέρουν με ενάργεια πως «Η σύγχρονη συμπεριληπτική και διαπολιτισμική εκπαίδευση υπερβαίνουν ως προς την οντολογία τους την ενίσχυση της «επίγνωσης» του πλουραλισμού κάθε είδους και μορφής, αλλά και ως προς την επιστημολογία τους την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του σεβασμού και της αλληλεγγύης. Αντ' αυτού, κινούνται πέραν του προφανούς, συμβάλλοντας πρωτίστως στην καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων και την ανασυγκρότηση των κοινωνικών δεσμών και του κοινωνικού κεφαλαίου με αλώτερο σκοπό την «αποκατάσταση» της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η συμπερίληψη σε επίπεδο σχολικής κοινότητας συνδέεται άρρηκτα με την προσέγγιση των «εκπαιδευτικών κοινών», που κατά τους Πεχτελίδη και Νικονάνου (Πεχτελίδης & Νικονάνου, 2025) «δίνουν έμφαση στη συνεργασία, το μοίρασμα, τη φροντίδα και τις πειραματικές πρακτικές μάθησης».

Οι τροχιές που παίρνω στο πεδίο ως σχολικός κοινωνικός λειτουργός

Μέσα σε αυτό το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο που χαρτογραφήθηκε νωρίτερα καλούμαι να δράσω ως σχολικός κοινωνικός λειτουργός. Ως νομαδικό υποκείμενο⁴, κάπως διαφορετικό από αυτό που φαντάστηκε η Braidoti (Μπραϊντότι, 2014), διασχίζω πέντε σχολεία σε μια εργάσιμη εβδομάδα επιδιώκοντας να φροντίσω επείγουσες ανάγκες, να χαρτογραφήσω το σχολικό κλίμα και να παρέμβω αποτελεσματικά. Φοράω τα γυαλιά της κοινωνικής εργασίας για να δω αυτά που με καλούν να δω τα σχολεία. Άλλοτε προσπαθούν να προδικάσουν τη ματιά μου, με μια διαρκή

⁴ Ιδιαίτερα αιχμηρή είναι η πρόσληψη του υποκειμένου ως «μια μη ενιαία και πολυεπίπεδη, δυναμική και μεταβαλλόμενη οντότητα.»

έγκληση «να γίνω πιο σκληρός» και να μη «χαϊδεύω αυτιά». Προσπαθώ να κρατάω ένα ημερολόγιο αναστοχαστικής πρακτικής. Όχι ως γραφειοκρατική απαίτηση, αλλά ως προσπάθεια να διασώσω τις μαθητικές φωνές. Φωνές εξουσίας και αντίστασης. Άλλωστε, όπου υπάρχει εξουσία υπάρχει και αντίσταση θα έλεγε ο Φουκώ. Συμπληρώνοντας, φυσικά, ότι η αντίσταση δε βρίσκεται εξωτερική με την εξουσία (Φουκώ, 1978). Αντίσταση η οποία ενδύεται πολλές μεταμφιέσεις. Χιούμορ, οργή, απόρριψη. Απέναντι σε ισχυρές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που δημιουργούν έναν σιδερένιο μηχανισμό ταύτισης της νεολαίας με την παραβατικότητα προσπαθώ να δω τις αντιφάσεις και τις αποσιωπήσεις στην ατομική βιογραφία των παιδιών. Ρομά έφηβοι που κάνουν χιούμορ με τα επιδόματα που η κυρίαρχη τάξη τους καταλογίζει ότι καταναλώνουν αφειδώς. Νήπιο που απορρίπτει θυμωμένο τις αιτιάσεις των συμμαθητών του «ότι δε θα μεγαλώσει». Αιτιάσεις που τροφοδοτήθηκαν από τη δημόσια διαπίστωση της εκπαιδευτικού ενώπιον της τάξης ότι όποιος τρώει κρουασάν και μπισκότα δε θα μεγαλώσει. Παίρνω μια στιγμή για να σκεφτώ ότι όλοι/ες μεγαλώνουμε. Για να σκεφτώ ότι το συσκευασμένο μπισκότο ήταν ίσως το μόνο διαθέσιμο για την οικογένεια. Ότι σε κάθε περίπτωση, η δημόσια παραίνεση για το είδος, την ποσότητα και την ποιότητα του φαγητού είναι κοινωνικά και ταξικά ανάλητη. Άλλο νήπιο δε βγάζει το φαγητό από τη τσάντα, επειδή είναι από τα LIDL. Φαγητό από τα Lidl και πολιτικές συμπερίληψης από τα LIDL που θεωρούν ότι εμείς ως επαγγελματίες είμαστε κριτές σε καλλιστεία ευζωίας και υγιεινισμού. Θα επιβραβεύσουμε ενώπιον της τάξης τα «υγιεινά τρόφιμα» και θα ψέξουμε τα «νόστιμα». Και θα είμαστε ήσυχοι ότι κάναμε παρέμβαση, ότι διδάξαμε την υγιεινή διατροφή. Οι άρρητες προϋποθέσεις τέτοιων παιδαγωγικών πρακτικών συνίστανται στο ότι η επίτευξη της υγείας είναι ατομική επιλογή και ευθύνη. Έτσι, το παιδί καλείται να ακολουθήσει τις δημόσια εκπεφρασμένες νουθεσίες για κατάλληλα και ακατάλληλα τρόφιμα και να τις μεταφέρει στη μητέρα. «Να πεις στη μαμά σου, να μην σου ξαναβάλει μπισκότα».

«Εμένα η μαμά μου δεν έχει λεφτά» φωνάζει ένα νήπιο απαντώντας σε ένα σχόλιο για το γυμνό από υπερήρωες ταπεράκι του. Γυμνός και εγώ να απαντήσω μένω εμβρόντητος από τη δήλωση. «Προτεραιοποιώ» όπως λέμε στη γλώσσα μας τα παιδιά αυτά. Όχι με μια ελεγκτική λογική που θα κατηγορήσει ανερυθρίαστα τις μητέρες για τη «φτωχή» διατροφή. Προτεραιοποιώ για να ακούσω, να αποδεχτώ και μετά να παρέμβω, να φροντίσω, να διασυνδέσω και να συνηγορήσω. Αναγνωρίζω τα παιδιά ως κοινωνικούς δρώντες, ως δρώντα υποκείμενα. Ζητάω τη συναίνεσή των εφήβων σε κάθε βήμα του σχεδιασμού. Τα εμπλέκω ενεργητικά στην παραγόμενη παρέμβαση. Βλέπω τις ρωγμές στις ιστορίες και προσπαθώ να

τις διανοίξω ακόμα περισσότερο για να χωρέσει λίγη ακόμα ελευθερία. Μητέρες Ρομά που λένε ότι δε θα αφήσουν τον πατέρα να παρεμβαίνει άλλο στο παιχνίδι του γιου τους, επειδή το θεωρεί κοριτσιίστικο. Βιοπαλαιστριες μητέρες που το σχολείο της γειτονιάς είναι το μόνο που έχουν. Μέσα σε συνθήκες ασφυκτικής απουσίας προσωπικού χρόνου προσπαθούν να φροντίσουν τα παιδιά τους. Δουλειά μας είναι να κάνουμε τη φροντίδα αυτή όλο και πιο προσιτή, πλούσια, διαθέσιμη και απελευθερωτική.

Αντί επιλόγου

Ο Γιώργος Σαμπατακάκης, στην εισήγησή του «Πώς διδάσκεται η δημοκρατία στα σχολεία» (Σαμπατακάκης, 2019) αναφέρει το ακόλουθο περιστατικό:

«Κατά τη διάρκεια μαθήματος Θεατρικού Παιχνιδιού και Δημιουργικής Γραφής στην Έκτη Τάξη δημοτικού σχολείου της περιφέρειας, ένας μικρός μαθητής τιμωρήθηκε από τη Δασκάλα Α', επειδή επινόησε την ιστορία ενός «γκέι Κλόουν». Στους μαθητές είχαν δοθεί οι λέξεις «αυτοκίνητο», «πορτοκαλί», «θάλασσα» και «γιορτή» για να φτιάξουν ένα σκετσάκι, και ο μικρός μαθητής έγραψε την ιστορία ενός κλόουν που ήταν γκέι και είχε κουραστεί να πηγαίνει σε γιορτές για να κάνει τα παιδιά να γελάνε, κι έτσι αποφάσισε να πάρει το πορτοκαλί αυτοκίνητο του και να πάει μια βόλτα στη θάλασσα. Η Δασκάλα Β' που μας μετέφερε την ιστορία, διαμαρτυρήθηκε στον Διευθυντή του σχολείου, ο οποίος δήλωσε πως, αν και διαφωνούσε, δεν υπήρχε άλλος τρόπος να αποτραπεί η «εξάπλωση» του «φαινομένου». Επιπλέον, το Σχολείο θεώρησε πως θα έπρεπε να έχει «κάτι να πει» στους γονείς των άλλων παιδιών, που ενδεχομένως θα διαμαρτύρονταν για το γεγονός. Σημειώτέον ότι επρόκειτο για έναν από τους πιο καλούς μαθητές της τάξης, που μάλλον είχε γράψει την καλύτερη ιστορία από την πλευρά της ορθογραφίας, της σύνταξης και της «πλοκής».

Επιστρέφοντας στο θέμα μας ρωτώ με τη σειρά μου «πώς διδάσκουμε συμπερίληψη στα σχολεία;» Σίγουρα προλαμβάνοντας τέτοια βραχυκλώματα βίας και καταπίεσης. Παρεμβαίνουμε και ανοίγουμε τη σχολική κοινότητα για να εμπεριέχει όλα τα παιδιά.

Παίρνουμε το παιδί με το «πορτοκαλί αυτοκίνητο» και το πάμε μια βόλτα στον κόσμο της δημοκρατίας και της αποδοχής.

Πώς; Με ατομικό και συλλογικό αναστοχασμό, επαγγελματικές κοινότητες και φυσικά ενίσχυση της φωνής των υποτελών ομάδων, ώστε να ανακτήσουν το δικαίωμα να ομιλούν, για να παραφράσω τη Spivak.

Να περνάμε, συναδέλφισσες και συνάδελφοι πολλές βελονιές διαμιάς (Verges, 2025): αντιρατσιστικές, αντικαταπιεστικές και ενδυναμωτικές.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

Βιβλιογραφία

Ekins, A. (2017). *Reconsidering Inclusion: Sustaining and building inclusive practices in schools*. New York: Routledge.

Μακρυνιώτη, Δ. (2025). Σκέψεις με αφορμή την Παιδαγωγική των κοινών: Προ(σ)κλήσεις και Επιφυλάξεις. In: Γ. Πεχτελίδης & Ν. Νικονάνου (επιμ.), *Οι αγώνες των κοινών στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ψηφίδες.

Μπραϊντότι, Ρ. (2014). *Νομαδικά υποκείμενα: Ενσωματότητα και έμφυλη διαφορά στη σύγχρονη φεμινιστική θεωρία*. Αθήνα: Νήσος.

Πεχτελίδης, Γ. & Νικονάνου, Ν. (2025). Εισαγωγή: Οι αγώνες των κοινών στην εκπαίδευση. στο Γ. Πεχτελίδης & Ν. Νικονάνου (επιμ.), *Οι αγώνες των κοινών στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ψηφίδες.

Royer, M. (2025). *Τρανσφοβία*. Αθήνα: Πόλις.

Σαμπατακάκης, Γ. (2019). *Η ιστορία του Γκέι Κλόουν, ή, Πώς διδάσκεται η Δημοκρατία στο Σχολείο*. Αθήνα: Οι Τέχνες στο Ελληνικό Σχολείο, Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών.

Suppes, M. A. & Wells, C. C. (2013). *The Social Work Experience: An Introduction to Social Work and Social Welfare*. Boston: Pearson.

Τζανάκη, Δ. & Κουρούτζας, Χ. (2024). *Φύλο, Επιστήμη και Κοινωνία: Queer αναγνώσεις της (ανθρώπινης) υποτέλειας*. Αθήνα: Κάλλιπος.

Φουκώ, Μ. (1978). *Ιστορία της σεξουαλικότητας: η δίψα της γνώσης*. Αθήνα: Ράππα.

Χατζησωτηρίου, Χ. & Αγγελίδης, Π. (2023). Αντί προλόγου. στο Χ. Χατζησωτηρίου & Π. Αγγελίδης (επιμ.), *Οι μαθητικές φωνές για τη συμπερίληψη και τη διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Διάδραση.

Vergès, F. (2025). *Ένας φεμινισμός της αποαποικιοποίησης*. Εξάρχεια: Τοποβόρος.

